

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2006:10

ARKEOLOGISK FÖRUNTERSÖKNING I FORM AV ANTIKVARISK KONTROLL

Kvarteret Gamla Bron 13

RAÄ 96

Norrköpings stad och kommun

Östergötland

Dnr: 422-3913-2005

Pär Karlsson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se

Text och grafik Pär Karlsson

Utskrift RAÄ UV Öst, Linköping, 2005

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2006 Riksantikvarieämbetet

Rapport UV Öst 2006:10

ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 5

Antikvarisk bakgrund 5

Arkeologisk potential och målsättning 7

Metod och genomförande 8

Resultat 8

Referenser 9

Administrativa uppgifter 9

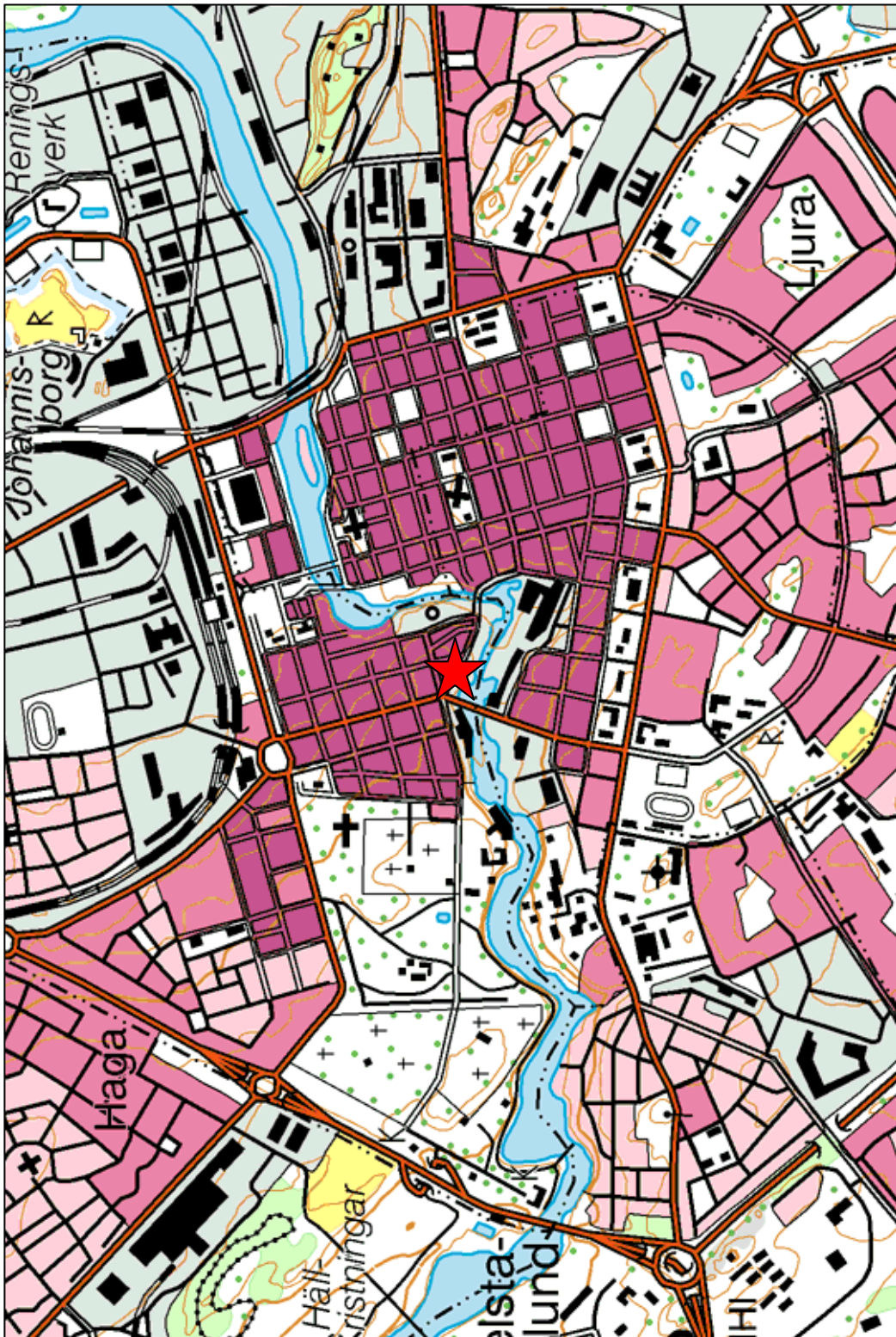

Fig. 1 Utdrag ur GSD Eko med undersökningsområdet markerat.

Kvarteret Gamla Bron 13

Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst genomförde under januari månad år 2006 en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll i kv Gamla Bron 13, Norrköping. Undersökningen föranleddes av schaktningsarbeten för nytt vatten och avlopp.

Undersökningen berörde både kvartersmark och delar av de anslutande gatorna Västgötegatan och Holmbrogränd. I gatumarken och utmed stora delar av schaktet inne i kvarteret berördes endast moderna fyllnadsmassor. Utmed en kortare sträcka inne i kvarteret påträffades dock ett äldre bevarat kulturlager vilket tolkades vara rester efter en äldre markyta, möjligen en gårdsplan.

Inledning

Campus Norrköping skall få ett kårhus. Den byggnad som tas i anspråk tillhör de äldre industribyggnaderna norr om Motala ström, kvarteret Gamla Bron 13. I samband med renoveringsarbeten krävdes byte/nyanläggande av servis vilket krävde schaktningsarbeten. Schakten omfattar en sammanlagd sträcka om cirka 30 meter.

Det aktuella området ligger i det centrala äldre Norrköping enligt den äldsta bevarade stadskartan från år 1640 (RAÅ 96), i omedelbar anslutning till Motala ström. Kunskapen om det medeltida Norrköpings gestaltning är i de flesta avseenden begränsad. Det är dock känt att staden expanderade kraftigt från mitten av 1500-talet och under 1600-talet. Staden Norrköping (i juridiskt avseende) antas kunna föras tillbaka till åtminstone mitten av 1300-talet. Det äldsta kända omnämmandet av Norrköping är ett dokument från 1290-talet. Enligt brevet donerade drottning Sofia då ett fast laxfiske i strömmen till systrarna i S:ta Ingrids konvent i Skänninge. Under hög- och senmedeltid samt under tidigmodern tid förefaller Motala ström ha varit mycket ekonomiskt betydelsefull för orten. Ett stort antal bevarade dokument nämner fasta fisken och kvarnanläggningar i Norrköping.

I anslutning till de nu planerade schakten har flera arkeologiska undersökningar företagits. I de anslutande kvarteren Mjölnaren och Trehörningen har omfattande kulturlager från medeltid och tidigmodern tid dokumenterats. I Västgötegatan har, i anslutning till kv Gamla Bron har en äldre vägsträckning anf dokumenterats (Karlson 2004 och där anf litt).

I anslutning till schaktningsarbetena genomförde Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst en arkeologisk förundersökning i form av antikvarisk kontroll. För undersökningen och sammanställningen av föreliggande rapport svarade Pär Karlsson.

Antikvarisk bakgrund

Topografiskt är ytan belägen vid Motala ströms norra strand, öster om Bergsbrons norra fäste (Fig 2). Inom det öst-västligt orienterade kvarteret sluttar det kraftigt från Västgötegatan i norr mot strömmen i söder. Merparten av kvarteret är bebyggt med äldre industribyggnader, var av många är uppförda kring sekelskiftet 18-1900.

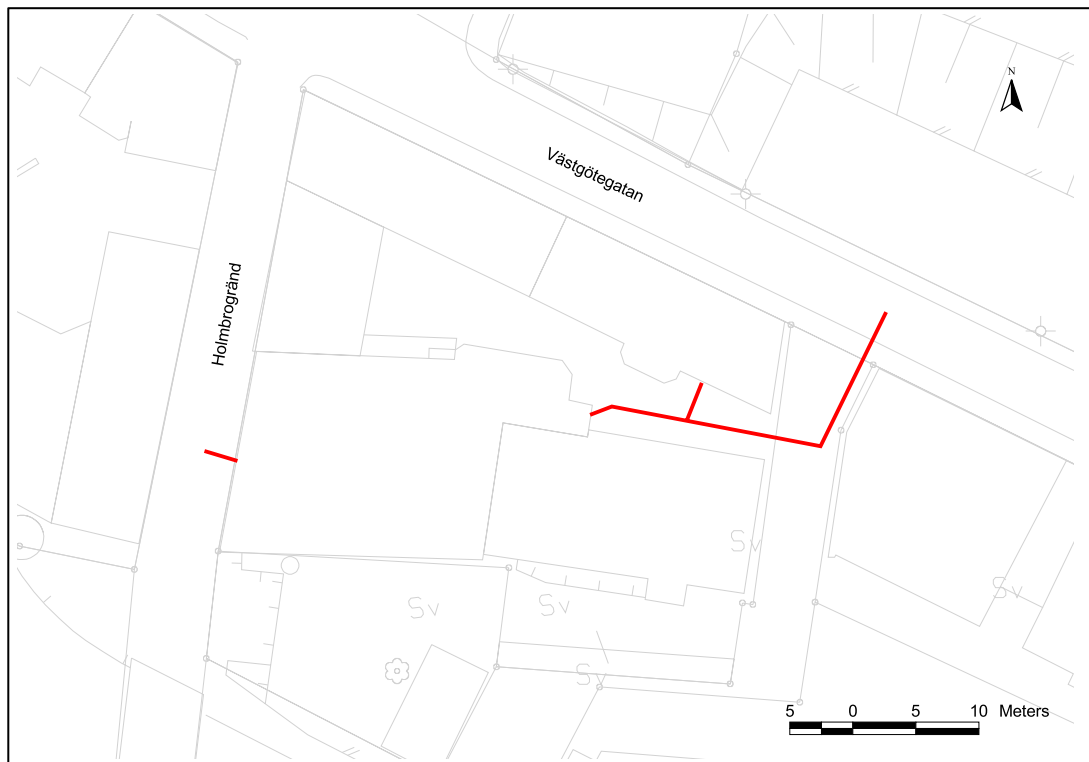

Fig. 2 Utdrag ur Norrköpings primärkarta med schaktens läge markerade.

Den arkeologiska kunskapen om Norrköpings utveckling och förändring i ett långtidsperspektiv är begränsad, både vad gäller orten som helhet och det nu aktuella området. Efterledet -köping i namnet antyder att Norrköping redan under yngre järnålder – tidig medeltid kan ha utgjort en viktig plats ur ett ekonomiskt perspektiv. Det antas att Norrköping erhöll formella stadsprivilegier kring mitten av 1300-talet, och från och med mitten av 1500-talet utgjorde staden en av kronans viktigaste stödjepunkter i regionen. Från det äldsta bevarade dokumentet där Norrköping omtalas, från år 1283, och även i senare dokument framgår det att Motala ström haft en stor betydelse för orten. Under medeltiden är det främst kvarnar och fasta fiskeanläggningar som nämns i breven. Under tidig modern tid är det framför allt de industrier som legat i anslutning till strömmen som dominerar. Strömmen kan även antas ha varit central under förhistorisk tid. Det är i nära eller omedelbar anslutning till denna flera av norrköpingsregionens namnkunniga fornlämningar från bronsåldern varit lokaliserade. Nämnas bör till exempel det mycket stora boplatskomplexet vid Pryssgården och hållristningsområdet vid Himmelstalund. Även flera av järnålderns lämningar förefaller vara lokaliserade i relation till Motala ström. Här kan till exempel den vikingatida kultplatsen vid Borg och den samtida handels- och hantverksplatsen vid Herrebro nämnas.

Genom historiskt källmaterial vet vi att den skattebetalande befolkningen i Norrköping växte mycket kraftigt under 15- och 1600-talen (en tredubbling mellan åren 1567 och 1618!) Detta torde i hög grad ha påverkat stadens rumslighet genom såväl en förtätning inom som en utvidgning av bebyggelseområdet. Det betyder att det gatunät som avbildas på den äldsta bevarade stadskartan över Norrköping från år 1640 sannolikt är en kombination av ett medeltida och ett efterreformatoriskt gatunät. Det är dock okänt vilka delar av gatunätet som skall föras till vilken period. När kartan upprättades var syftet att den skulle utgöra underlag för då planerade regleringar av gatunätet varför inte tomter eller bebyggelse avbildades. Detta medför att vi saknar kunskap om hur ”kvartersfigurerna” mellan gatorna var disponerade och

nyttjade. Det nu aktuella exploateringsområdet omfattar, enligt kartan från år 1640, både ”kvarters-” och gatumark (Fig. 3). Värt att påtala är dock att 1640-års karta inte har varit möjlig att fullständigt rektifiera mot dagens kartbild.

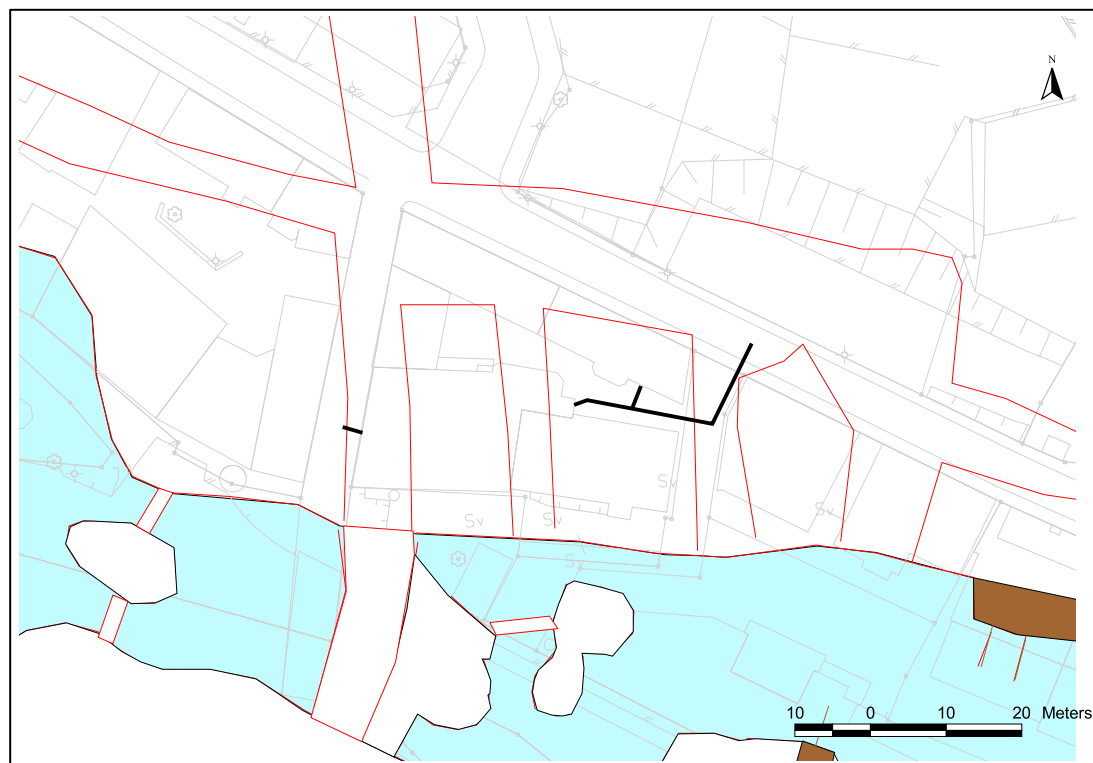

Fig. 3 Utdrag ur Norrköpings primärkarta med schaktens läge relativt 1640-års karta markerade.

I gatumarken, i anslutning till kvarteret Gamla Bron 13, har flera tidigare arkeologiska undersökningar företagits. Det finns dock inga kända undersökningar inom kvarteret. I Västgötegatan och i kvarteret Mjölaren, tvärs över gatan, har såväl medeltida som efterreformatoriska lämningar dokumenterats. Lämningarna utgörs bland annat av en medeltida vägsträckning och en kyrkogård samt efterreformatorisk stadsgårdsmiljö inkluderande bland annat en tegelvälvd källare (Karlson 2004 och där anf litt).

Arkeologisk potential och målsättning

Exploateringen berörde ett område inom den medeltida och efterreformatoriska orten Norrköping. När och i vilket syfte just denna del av stadsrummet togs i anspråk är idag okänt, likaså hur det utvecklats i ett långtidsperspektiv. Läget, i omedelbar anslutning till Motala ström, gör att exploateringen berör områden som i allt samlat skriftligt källmaterial framstår som ekonomiskt betydelsefullt för fasta fiskeanläggningar, kvarnar och annan kraftkrävande verksamhet. Den arkeologiska kunskapen om dessa anläggningars konstruktion och utformning är mycket begränsad.

Målsättningen med den arkeologiska förundersökningen i form av antikvarisk kontroll var att identifiera, undersöka, dokumentera och tolka eventuella lämningar som berördes av schaktningsarbetena för den nya servisen. Dessa skulle dokumenteras och tolkas för att därefter sättas in i det arkeologiska och historiska kunskapsläget av idag avseende Norrköpings utveckling och förändring i ett långtidsperspektiv.

Metod och genomförande

Schaktningsarbetena följdes kontinuerligt av en arkeolog. De äldre lämningar som påträffades undersöktes, dokumenterades och tolkades.

Resultat

Schaktet för servicen var cirka 30 meter långa, cirka 2 meter breda och två meter djupa. Merparten av sträckan berörde bara moderna fyllnadsmassor. Utmed en cirka 5 meter lång sträcka på innegården i kvarteret påträffades dock äldre bevarade lämningar (fig. 4).

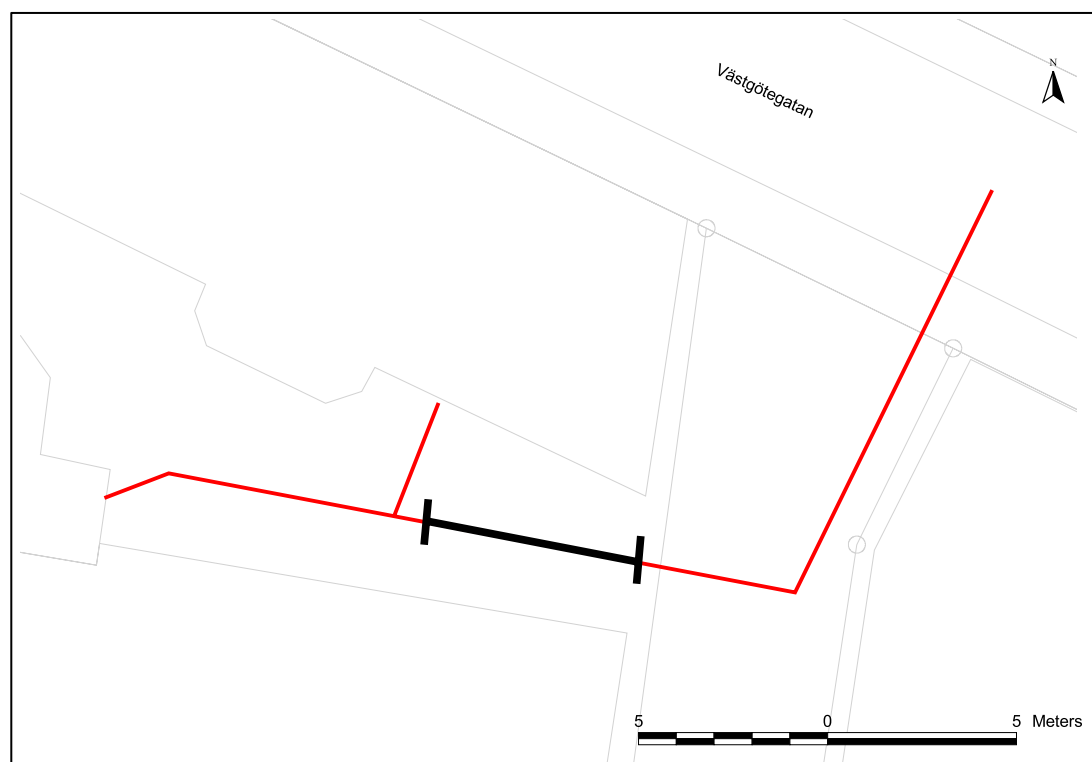

Fig. 4 Utdrag ur Norrköpings primärkarta med läget för schaktet och det påträffade äldre kulturlagret markerat.

Cirka 1,30 meter under nuvarande markyta fanns ett cirka 0,20 meter tjockt äldre kulturlager i schaktets norra sektion. Lagret bestod av homogen, mycket humös brun silt med enstaka skärvstenar och tegelkross. Det innehöll inga fynd. Lagret låg omedelbart ovan den orörda bottensilten.

En möjlig tolkning av lagret är att det representerar en äldre markyta, möjligen en gårdsplan. Det var inte möjligt att tidsbestämma lagret med säkerhet men frånvaron av yngre material gör det möjligt att det har ett senmedeltida eller tidigmodernt ursprung.

Linköping i januari 2006
Pär Karlsson

Referenser

Karlsson, P. 2004. *Hålväg, rådhus och piptillverkning. Schakt för fjärrkyla genom centrala Norrköping*. RAÄ 96, Norrköpings stad och kommun, Östergötland. Rapport UV Öst 2004:42.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-3913-2005.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-15267-05, 2005-12-08 samt 2005-12-22.

Projektnummer: 1520742.

Undersökningstid: 2–12 januari 2006.

Exploateringsyta: 30 löpmeteter.

Undersökt yta: 30 löpmeteter.

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8G 9e, edition Norrköping, x 6496382 y 1521860.

Koordinatsystem: Rikets, 2,5 gon V.

Koordinater för undersökningsytans mittpunkt: x 6496382 y 1521860.

Fynd: Inga fynd.

Intrasisnummer: O2005141